

sens och den sociala kontrollens betydelse för våldets karaktär, omfattning och inte minst nedgång.

Sammanfattningsvis kan sägas att det arbete som ligger till grund för *Nordic homicide in deep time* är innovativt och i varje fall på nordisk botten nyskapande på framför allt två punkter: dels genom den metoddesign som utvecklades av den nämnda databasen innebär vilket ger möjligheter att på ett helt annat sätt än tidigare systematisera kunskapen på området, dels genom att på ett genomreflekterat sätt applicera en samhällsvetenskaplig-kriminologisk teoriapparat på historiska data. Komparationer över tid har naturligtvis också sina utmaningar givet de stora skillnader som finns när det gäller källmaterialets karaktär mellan exempelvis 1600-talets domstolsprotokoll och de handlingar och data som finns tillgängliga för studiet av kriminalitet i en samtida kontext. En grundläggande svårighet – förutom det välkända problemet med mörkertal – med det äldre materialet är att det tidigmoderna domstolsmaterialet dåligt täcker flera av de variabler som inkluderas i databasen. Över lag hanterar forskarna i projektet de källmässiga problemen väl och den forskning som redovisas i *Nordic homicide in deep time* och det samarbete mellan kriminologer och historiker som denna bygger på kan förhoppningsvis vara ett sätt att närma disciplinerna till varandra. Här finns stora vinster att göra för båda disciplinerna, i det förstnämnda fallet för att undvika allt för hög grad av presentism och i det senare för att få teoretiska redskap för att analysera empirin. Det är bara att hoppas att det arbete som startat inom projektet kommer att fortsätta och att den databas som nu finns tillgänglig att ladda ner kommer att byggas ut ytterligare och därmed möjliggöra flera och fördjupade historisk-kriminologiska komparationer.

Göteborgs universitet

RODDY NILSSON

Maja Bondestam, *De utomordentliga: Normaliseringen av monster och naturens utkant 1600–1830* (Göteborg & Stockholm: Makadam förlag 2022). 350 s.

”Det är inte vad vi ser utan hur vi ser det vi ser”, konstaterade litteraturvetaren Jan Christoph Meister när han argumenterade för att det övernaturliga bör betraktas som epistemologier, som tolkningar av världen, och inte som beskrivningar av världen i sig.¹ Det onaturliga, det fantastiska och det monsterösa ligger i betraktarens ögon och är bundna i betraktarens historiska och

1. Jan Christoph Meister, ”It’s not what you see – it’s how you see what you see”, i Lars Schmeink & Astrid Böger (red.), *Collision of Realities: Establishing Research on the Fantastic in Europe* (Berlin 2012) s. 21.

kulturella samtid. Denna insikt ger syn för sägen i monografen *De utomordentliga: Normaliseringen av monster och naturens utkant 1600–1830* när idéhistorikern Maja Bondestam undersöker konstruktioner av det monstruösa vid svenska universitet, hov, akademier, i reseskildringar, kyrkobokföring, nyhetsblad, kuriosasamlingar och statistik mellan åren 1600 och 1830. Boken handlar inte primärt om kropparna med anatomiska abnormiteter, utan om de människor som definierade avvikelserna som monstruösa. Läsaren upplever monstren genom Olof Rudbeck, Johannes Schereffus, Carl von Linné och Anders Retzeius liksom genom förlossningsläkares, upptäcktsresandes, läroboksförfattares och populärantropologers blickar. I nio kapitel tecknas förklaringarna av de vidunderliga monstren som normativt laddade prisma att förstå och ordna världen genom, ett behov som förändras under undersökningsperioden.

I de inledande kapitlen beskrivs hur undervisningen vid svenska universitet på 1600-talet förklarade monstrositeter som avvikelser från den ändamålsenliga världen. Läsaren stiftar bekantskap med föreställningar i bland annat förlossningsläkares vittnesmål om vanskapta barns livsöden, ämnade som moralisk lärdom. De avvikande monstruösa exemplen tolkades som jättecken för förestående omvälvande händelser. I kapitlet "I kabinetten" flyttas fokus från de enskilda exemplen till själva utställningarna av kroppar och ting. Sevärldheterna, i ordet rätta bemärkelse, förmedlades i moral-didaktiskt syfte som uppnåddes genom publikens emotionella reaktioner på de obehagliga, fantastiska och exceptionella vidundren. Bondestam visar att naturalie- och kuriosasamlandet fångar tidens och rummets förändrade dimensioner. Handeln och transatlantiska upptäcktsresanden bidrog till att nya och anorlunda ting visades fram som exempel på periferier i Guds världsskapelse.

Bondestam bygger bara delvis vidare på den tidigare forskningen som tolkar förändringarna under 1700-talet som ett tydligt brott mellan en gudfruktig och vidskeplig världsbild och den rationella vetenskapens förklaringsmodeller. Monstrens försvinnande ur de lärdes diskussioner under slutet av 1600-talet berodde inte på vetenskapens framsteg, enligt Bondestam, utan på nyaristoteliska tankegångar om naturens vanor och Guds ordning som omdirigerade de lärdes disputationer från fokus på det oväntade till intresse för naturens regelbundenheter. Bondestam betonar likheterna mellan Carl von Linnés och raritetssamlarnas fascination över säregna kroppar som ett uttryck för de sinnliga intryckens framskjutna ställning i den framväxande empiriska vetenskapen. Det monstruösa var bevis på Guds skapelseverk av variationer som skulle beses och förnimmas, överraska betraktaren och sätta känslorna i rörelse. Bondestam visar att Linnés vetenskapliga nytänkande både rymde öppenhet för Guds vidunderliga skapelser och intresse för att klassificera och namnge djur, växter och mineraler.

Under 1600- och 1700-talen kunde en kropp vara vanskaplig, sällsam och monstruös. Från och med 1700-talets slut upphörde de monstruösa kropparna att vara rätt eller fel, kroppar definierades i stället som fysiska nödvändigheter utan att kategoriseras som artiga eller oartiga. I de tre avslutande kapitlen behandlas hur de monstruösa exemplen placerades i ett nytt sammanhang. Bondestam beskriver den medicinska forskningens studier av fostrets tillväxt, som förklarades som en serie lagbundna utvecklingssteg. Avvikelserna hos missfoster placerades inte längre i naturens periferi utan i dess mitt.

Det var inte den medicinska vetenskapen som avgjorde nytänkandet kring det monstruösa utan den förändrade synen på människans art som florerade under 1700- och 1800-talen. Klassificeringen av människor som väsensskilda raser lämnade plats för objektifieringen av den homogena människan bestående av en art som lever i otaliga kulturella och geografiska sammanhang. Denna art ansågs innehålla mer eller mindre korrigerbare avvikelser och avarter. Det normala tillskrevs i den populäranthropologiska litteraturen som framstegsläror i historiska utvecklingsprocesser och geografiska omständigheter genom skilda klimat och seder. Människan bedömdes som antingen kultiverad, anständig och bildad eller outvecklad och okultiverad, och den så kallade civiliserade världen utgjorde normen. Monstren som tidigare betraktats som avskiljare mellan djur och odjur, mellan mänskligt och omänskligt, sågs nu som tillfälliga avvikelser från den normala människan.

Maja Bondestams välskrivna och rikt illustrerade undersökning om synen på monster mellan 1600 och 1830 bidrar inte enbart med detaljerade studier om det monstruösa i idé- och lärdomshistoriska sammanhang. Hon visar dessutom att det avvikande, det fantastiska och det monstruösa är en spegelbild av det förment normala och att normaliteten är bunden i en historisk kontext. Meisters konstaterande att det fantastiska ligger i betraktarens ögon gäller i allra högsta grad för hur människan förstår det korrigerande och styrande normala.

Malmö universitet

CECILIA TRENTER

Christina Mattsson, *Petter Winge och hans värld: En boktryckare, bokhandlare och utgivare i 1700-talets Nyköping* (Karlstad: Votum, 2022). 80 + XVIII s.

En rolig 1/2-timme var namnet på ett nöjesmagasin som utgavs 1919–1987 med skämtteckningar, pyssel och vitsar. Med åren upptogs innehållet allt mer av så kallade fräckisar. "En rolig halvtimme" kunde också stå som rubrik på folkloristen och visforskaren Christina Mattssons bok om boktryckaren